ابراهیم علیه‌السلام الگوی تربیت موحدانه ـ رضا مهدیان‌فر
علمی- ترویجی
فصلنامه تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال هجدهم، شماره ۶۹ «ویژه زن و خانواده»، زمستان ۱۳۹۹، ص ۱۸۳-۱۹۳

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

ابراهیم علیه‌السلام الگوی تربیت موحدانه

رضا مهدیان فر*

چکیده: تربیت به وسیله الگو از مهم‌ترین روش‌های تربیتی است که در آیاتی از قرآن به استفاده از این روش تأکید فراوان شده است. راز این تأکید در کارکرد بالا و اثرگذاری بیشتر این روش نهفته است. ابراهیم علیه‌السلام از زمرهٔ الگوهایی است که در آیاتی از قرآن به الگوگیری از وی تصریح شده است. به کارگیری دعا و استعانت از خدای سبحان در تربیت فرزندان مؤمن و موحد و درخواست از خدای متعال نسبت به سرنوشت نیک فرزندان در سیرهٔ تربیتی ابراهیم بسی برجسته است که قرآن از زندگی ایشان روایت می‌کند. چنانکه وسعت افق دید ابراهیم در درخواست‌های خود نسبت به سرنوشت نسل خویش و اجابت این درخواست‌ها و سیر منطقی آن‌ها که نخست پالایش فکری و روحی و سپس سلامت رفتاری و آنگاه رفع نیازهای مادی فرزندان را شامل می‌شود از جمله یافته‌های پژوهش حاضر است که با روش توصیفی – تحلیلی از آیات شریفه به دست آمد. ترویج فرهنگ قرآنی به عنوان هدف بنیادی و کارکرد تربیتی برای مربیان از اهداف کاربردی نتایج پژوهش است. دعا و درخواست از خدای سبحان در تربیت نسلی مؤمن و موحد دارای کارکرد بسیار بالا و قرین توفیق است که اجابت درخواست‌های ابراهیم علیه‌السلام گواه این ادعا است.

کلیدواژه‌ها: دعا؛ تربیت؛ ابراهیم؛ موحدانه؛ نسل موحد؛ اسوه.

*. استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم rezamahtab52@yahoo.com

مقدمه

به نظر واضعان نظریه یادگیری اجتماعی، مهم‌ترین نوع یادگیری انسان، یادگیری مشاهده‌ای است (نک: بندورا،۱۳۷۲؛ هرگنهان، ۱۳۷۴) چرا که یادگیری، اساس رفتار آدمی را تشکیل می‌دهد و یادگیری‌های غیرمستقیم، ضمنی و یا مشاهده‌ای پایدارترین و مؤثرترین یادگیری‌ها محسوب می‌شوند. در این میان، مهم‌ترین نقش بر عهده الگوهای رفتاری است. یادگیری مشاهده‌ای همان تقلید آموزی یا سر مشق‌گیری است که در آن فرد با انتخاب یک الگو یا سرمشق به تقلید از رفتار آن می‌پردازد. در منابع اسلامی به ویژه قرآن، نیز به جهت اطمینان به الگوهای قرآنی و ویژگی‌های برتر آنان بر بهره‌گیری از الگو و پی‌روی از اسوه حسنه تأکید شده است.

خانواده نیز عاملی مؤثر در کمال بخشی، آرامش و بالندگی اعضای خویش است. این حقیقت را می‌توان از آیاتی چون «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (طه،۱۳۲)؛ «وَ كانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلاةِ وَ الزَّكاةِ» (مریم، ۵۵) برداشت کرد؛ چنانکه در آیه «الرِّجالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّساء» (نساء،۳۴) سرپرستی خانوار را به عهده مردان گذاشته است و از لوازم این سرپرستی در جامعه انسانی، فراهم آوردن زمینه‌های رشد و تعالی فرزندان است. همهٔ جوامع در تربیت نسلی سالم می‌کوشند و فرزندانی به دور از آسیب‌های اجتماعی و دارای رشد و بالندگی را تمنا دارند. اما از وجوه امتیاز مکتب وحی توجه به مؤلفه‌هایی در تربیت است که در علوم بشری مغفول مانده است. توحید، اساسی‌ترین مؤلفهٔ مورد توجه در این مکتب تربیتی است. بر این اساس نخست باید مربی خود ره یافته به منزل توحید باشد آنگاه متربی را به مقصد رهنمون شود.

در این پژوهش به توصیف و تحلیل گوشه‌ای از سیرهٔ خانوادگی حضرت ابراهیم علیه‌السلام با تأکید بر نقش دعا در تربیت از نگاه آیات قرآن خواهیم پرداخت. دعا یکی از مهم‌ترین ابزارهای تربیت است که پیامبران و امامان معصوم علیهم‌السلام در تربیت

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

فرزند از آن بهرهٔ فراوان برده‌اند. در روش‌های تربیتی رایج به این شیوه از تربیت به رغم کارکرد پربار آن توجه زیادی نشده است. پژوهش حاضر با استناد به آیات قرآن و آرای مفسران، در پی یافتن پاسخی مناسب به این پرسش اساسی است: دعا و درخواست از پرودگار در تربیت نسلی مؤمن و خداپرست چه کارکردی دارد؟ و حضرت ابراهیم علیه‌السلام چگونه از این روش بهره برده است؟

ابراهیم علیه‌السلام الگویی نیکو

خدای سبحان در آیات ۴-۶ سوره ممتحنه از ابراهیم علیه‌السلام به عنوان الگویی نیکو یاد می‌کند: «قَدْ كانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْراهِيمَ وَ الَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآؤُا مِنْكُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنا بِكُمْ وَ بَدا بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمُ الْعَداوَةُ وَ الْبَغْضاءُ أَبَداً حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلاَّ قَوْلَ إِبْراهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَ ما أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنا وَ إِلَيْكَ أَنَبْنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ *رَبَّنا لا تَجْعَلْنا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَ اغْفِرْ لَنا رَبَّنا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ*لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ مَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ.» (ممتحنه، ۴-۶)

در نخستین آیه از آیات یاد شده، الگو بودن ابراهیم علیه‌السلام در بیزاری جستنش از مشرکان مطرح شده است. ولی با تکرار موضوع اسوه بودن ابراهیم در آیه ۶ بر تأسی به وی و پیروانش در دعا و تضرع، افزون بر بیزاری جستن از مشرکان تأکید دارد. (طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۱۹، ص ۲۳۳؛ فضل الله، ۱۴۱۹، ج ۲۲، ص ۱۵۴؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۴، ص ۲۶۷)

الگو بودن ابراهیم علیه‌السلام از آیات دیگری همچون «أُولئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ» (انعام/۶، ۹۰) و آیات دیگر نیز استفاده می‌شود؛ ولی در سوره ممتحنه به گونه‌ای صریح‌تر اسوه نیکو بودن وی را طرح کرده است. در این پژوهش به دنبال درس‌هایی از زندگانی ابراهیم علیه‌السلام در محیط خانواده هستیم تا حضرتش را راهنمای زندگی خویش قرار دهیم.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

تربیت با دعا

دعا عالی‌ترین رابطه‌ای است که انسان را به مبدأ هستی پیوند داده و روح بندگی را در وی تقویت می‌کند. دعا یکی از مهارت‌های تربیت است که گاهی مورد فراموشی واقع شده و از نقش بی‌بدیل آن در تربیت غافل می‌مانیم. سید الساجدین در دعای بیست و پنجم از صحیفه سجادیه که به دعا برای فرزند اختصاص یافته است، این مهم را این‌گونه از درگاه احدیت خواستار است: «و أعنّی علی تربیتهم و تأدیبهم»؛ و مرا بر تربیت و تأدیب فرزندانم یاری نما. یاری جستن از مدد غیبی در امر تربیت فرزند، برخاسته از نگاهی توحیدی به رخدادهای عالم است. در این نگاه ویژه، مربّی بدون آنکه از مسئولیت خویش شانه خالی کند، با توجه تامّ به مبدأ هستی پیوند یافته و برای تربیت متربّی از پرودگار جهانیان مدد می‌جوید. تربیت با این شیوه نگاهی از فرادست به موضوع تربیت و نتیجه‌بخش‌ترین شیوه تربیتی است.

حضرت ابراهیم علیه‌السلام بسیار اهل نیایش و تضرع بودند. این حالت وی را قرآن، بدین گونه گزارش می‌کند: «... إِنَّ إِبْرٰهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيم.» (توبه/۹، ۱۱۴؛ نیز: هود/۱۱، ۷۵) در معنای «اوّاه» گفته‌اند: «و الأَوَّاهُ، کشَدَّادٍ: الموقِنُ بالإجابَةِ، أَو الدَّعَّاءُ، أَی کَثیرُ الدّعاء» (زبیدی،۱۴۱۴، ج ۱۹، ص ۱۱؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۲۹۱)؛ اوّاه بر وزن شدّاد به معنای کسی است که یقین به اجابت دارد؛ یا بسیار دعا کننده و اهل نیایش است، چنانکه برخی از مفسران نیز به این معنا اشاره کرده‌اند. (طوسی، بی‌تا، ج ۵، ص۳۰۹؛ ج۶، ص۳۶) از جمله کاربردهای دعا در سیره حضرت ابراهیم علیه‌السلام استفاده از آن در تربیت فرزند است. وی پس از آن که به فرمان الهی همسر و فرزند خردسالش را در سرزمین بی آب و علف مکه اسکان داد، مطالبی را از خدای سبحان برای آنها درخواست کرد: «وَ إِذْ قالَ إِبْراهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِناً وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنامَ *رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ کَثِیراً

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِی فَإِنَّهُ مِنِّی وَ مَنْ عَصانِی فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِیمٌ *رَبَّنا إِنِّی أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِی بِوادٍ غَیْرِ ذِی زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنا لِیُقِیمُوا الصَّلاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِی إِلَیْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ یَشْكُرُونَ *رَبَّنا إِنَّكَ تَعْلَمُ ما نُخْفِی وَ ما نُعْلِنُ وَ ما یَخْفی عَلَی اللَّهِ مِنْ شَیْءٍ فِی الْأَرْضِ وَ لا فِی السَّماءِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی وَهَبَ لِی عَلَی الْكِبَرِ إِسْماعِیلَ وَ إِسْحاقَ إِنَّ رَبِّی لَسَمِیعُ الدُّعاءِ*رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاةِ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی رَبَّنا وَ تَقَبَّلْ دُعاءِ * رَبَّنَا اغْفِرْ لِی وَ لِوالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ یَوْمَ یَقُومُ الْحِسابُ.» (ابراهیم/۱۴، ۳۵-۴۱)

در ادامه، برپایهٔ این شریفه و آیات دیگری از قرآن به فهرستی از این خواسته‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. دوری از بت‌پرستی

«وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنامَ». این درخواست به معنای دور نگه داشتن از پرستش بت‌ها به مفهوم اضطرار و سلب اختیار نیست. به گفتهٔ علامه طباطبایی، اجتناب از بت‌پرستی صفتی است که بنده بعد از تملیک خدای تعالی مالک آن می‌شود، و مالک بالذات آن تنها خداست. هم چنان که هدایت راه یافتگان نیز از خود ایشان نیست، بلکه خداوند به ایشان تملیک نموده. چنانکه آیه ۲۱ سوره نور می رساند: «وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ ما زَكی مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَداً وَ لكِنَّ اللَّهَ یُزَكِّی مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ سَمِیعٌ عَلِیم»؛ در کلمات اهل بیت عصمت علیهم‌السلام آمده که فرموده‌اند: "خداوند بنده خود را موفق به عمل خیر و یا ترک عمل زشت می‌کند." (طباطبایی، همان، ج ۱۲، ص ۶۹-۷۰)

۲. برپادارنده نماز

نماز بالاترین عبادتی است که تجلی یاد خدا (طه/۲۰، ۱۴) و آرام‌بخش روح آدمی است. (رعد/۱۳، ۲۸) حضرت ابراهیم علیه‌السلام هدف از اسکان دادن ذریه خویش در سرزمین بی‌آب و علف را برپایی نماز از سوی آنان عنوان کرده: «لِیُقِیمُوا الصَّلاةَ»، نیز توفیق اقامه نماز را برای خود و فرزندانش خواستار می‌شود. «رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاةِ وَ مِنْ

ذُرِّيَّتِي.» (ابراهیم/۱۴، ۴۰) حضرتش پس از درخواست دور ماندن دودمانش از پرستش بت‌ها توفیق برپایی نماز را برای آنها خواهان است. آن‌گاه با درخواست پذیرش دعا از سوی خدا بر این خواسته خویش تأکید می‌ورزد. (طباطبایی، همان، ج ۱۲، ص ۷۸) «رَبَّنا وَ تَقَبَّلْ دُعاءِ.» (ابراهیم/ ۱۴، ۴۰)

۳. مایل شدن دل‌های مردم به فرزندان وی در سرزمین مکه

انس با مردم و داشتن روابطی حسنه با آنان، از وجوه امتیاز انسان‌های موفق در صحنه اجتماع حکایت دارد. ولی دل‌ها به دست خداست؛ چنانکه در آیهٔ ۹۶ سورهٔ مریم آمده است: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدًّا»؛ در شأن نزول این آیه از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است: پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله به امیر مؤمنان فرمودند: یا علی بگو: «خدایا در دل‌های مؤمنین برای من مودت قرار بده»، آن‌گاه این آیه نازل شد. (عروسی حویزی، ۱۳۷۳، ج ۳، ص ۳۶۴) از این ایه و حدیث و امر امام صادق علیه‌السلام به ذکر «یا مقلب القلوب» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲، ص۱۴۹) روشن می‌شود که ایجاد محبت در دل‌های مردم به دست خدای متعال است و باید هماره از او خواست تا محبت ما را در دل مردم قرار دهد.

حضرت ابراهیم علیه‌السلام از خدای متعال می‌خواهد دل‌های مردم را به فرزندان وی متمایل کند: «فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ.» (ابراهیم/۱۴، ۳۷) بعضی از ذرّیّه «و مِن ذُرِّيَّتِي» به قرینه جمله «رَبَّنا لِيُقِيمُوا الصَّلوة» نه تنها اسماعیل، بلکه اسماعیل و فرزندان بعدی اویند (طباطبایی، همان، ج ۱۲، ص ۷۶) این درخواست برای آن بوده تا ذرّیّه‌اش از تنهایی رهایی یافته، با سایر مردم انس بگیرند. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج۶، ص۴۹۰) به لحاظ تاریخی نیز در پی اجابت درخواست ابراهیم علیه‌السلام مردمان زیادی به سرزمین مکه - محل اقامت اسماعیل و هاجر- سرازیر شده و سبب آبادانی شهر مکه و انجام مناسک حج شدند. و چنانکه هدف ابراهیم علیه‌السلام بود، شهر مکه به کانون توحید تبدیل

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

شد. (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۵، ص ۴۱۸)

۴. بهره‌مند شدن ذریه او از نعمت‌های الهی

ابراهیم علیه‌السلام در کنار درخواست‌های متعالی از نیاز های ذریهٔ خویش غافل نمانده تا از رهگذر نعمت های الهی شکر صاحب نعمت را به جا آورند. «وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ.» (ابراهیم/۱۴، ۳۷) یعنی هدف ابراهیم علیه‌السلام از چنین درخواستی به بُعد مادی آن محدود نیست.

۵. تداوم منصب امامت در میان ذریه خود

پس از آنکه حضرت ابراهیم از طرف خداوند به منصب امامت دست یافت، تداوم منصب امامت را برای نسل خویش، از خداوند خواست. «... قالَ إِنّي جاعِلُكَ لِلنّاسِ إِمامًا قالَ و مِن ذُرِّيَّتي» (بقره/ ۲، ۱۲۴) این درخواست، درباره آن دسته از ذرّیّه ابراهیم که خود را به ظلم (معصیت) آلوده نسازند، اجابت شد: «قالَ لايَنالُ عَهدِي الظلِمين» (بقره/ ۲، ۱۲۴) و منصب امامت در میان آنان جاوید ماند. آیه «و جَعَلَها كَلِمَةً باقِيَةً فِي عَقبِهِ.» (زخرف ۴۳/ ۲۸) بنابر تفسیر امام صادق به همین امر [تداوم امامت] اشاره دارد. (بحار الانوار، ج ۲۴ ص ۱۷۶). بنابراین درخواست ابراهیم علیه‌السلام برای آن دسته از فرزندانش که خود را به ظلم آلوده نساختند، به اجابت رسید. چنانکه از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل شده است: «انا دعوة ابی ابراهیم»، من دعای مستجاب پدرم ابراهیم علیه‌السلام هستم. (صدوق، ۱۴۰۴، ج ۴، ص۳۶۹؛ بحرانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۳۴؛ طبری، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۳۶)؛ نیز به اتفاق مفسران، مقصود از رسول در دعای دیگر حضرت ابراهیم، در آیه ۱۲۹ سوره بقره «رَبَّنا و ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُم ...» پیامبر اسلام است. (طوسی، همان، ج ۱، ص۴۶۶) امامت به مفهوم پیشوایی پرهیزگاران منصبی آسمانی است که با فرمانروایی و پادشاهی تفاوتی ماهیتی دارد. از این رو درخواست ابراهیم علیه‌السلام به معنای درخواست مقام دنیایی نیست تا شبههٔ دنیاطلبی و ریاست خواهی طرح شود.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

۶. دست‌یابی به مقام تسلیم برای خود و ذریه‌اش

تسلیم شدن در برابر فرمان‌های الهی از زمرهٔ مقامات معنوی است که جز در سایهٔ عنایت الهی دست یازیدن به آن ناممکن است. آیات مشیئت (نک: نساء/۴، ۴۹،۷۰؛ بقره/۲، ۲۶۹؛ نور/۲۴، ۴۶و ...) گواهی بر این ادعاست. همچنین دعای حضرت ابراهیم: «رَبَّنا واجعَلنا مُسلِمَینِ لَکَ وَ مِن ذُرِّیَّتِنا أُمَّةً مُسلِمَةً لَک.» (بقره/ ۲، ۱۲۸) برای این بوده که الطاف الهی آن‌ها را در برگیرد و در باقی‌مانده عمر بر اسلام باقی باشند (طوسی، همان، ج۱، ص۴۶۳)؛ ولی به نظری دیگر، دست‌یابی به بالاترین مراحل تسلیم و عبودیّت یعنی تسلیم ظاهری به زبان، سپس پذیرش قلبی و عملی و آن‌گاه انقیاد کامل همه قوای وجودی انسان در برابر خداوند است که دست‌یابی به این مرحله ایمان، از اختیار انسان، خارج و فقط امری اعطایی و موهبتی است. اسلامِ در خواستی ابراهیم علیه‌السلام برای خود و برخی از فرزندانش، این مرحله از اسلام است. (طباطبایی، همان، ج۱، ص۲۸۴-۳۰۳) در روایتی از امام صادق علیه‌السلام با استناد به این‌بخش از درخواست ابراهیم به ضمیمه جمله «... واجنُبنِی وبَنِیَّ أَن نَعبُدَالأَصنام» (ابراهیم/ ۱۴، ۳۵) بیان شده که مقصود از «امّت مسلمه» امامان معصوم هستند. (عروسی حویزی، همان، ج ۱، ص ۱۲۹)

۷. درخواست فرزندان صالح

برخورداری از فرزند، نعمت، تفضل و رحمت الهی است و فرزند صالح، نعمت و فضلی فزون‌تر. (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲-۱۱) چنانکه در آیهٔ ۴۹ سوره شوری به این مطلب تصریح شده است. ابراهیم علیه‌السلام از خداوند نه تنها فرزند، بلکه فرزند صالح را خواستار است: «رَبِّ هَبْ لِی مِنَ الصَّالِحِین.» (صافات/۳۷، ۱۰۰) به روایت آیهٔ بعدی، خدای سبحان این درخواست ابراهیم علیه‌السلام را بی‌پاسخ نگذاشته و او را به فرزندی بردبار بشارت داد «فَبَشَّرْناهُ بِغُلامٍ حَلِیم.» (صافات/۳۷، ص۱۰۱) سخن ابراهیم «الحَمدُ لِلّهِ الَّذِی وَهبَ لِی عَلَی الکِبَرِ إسمعیلَ و إسحقَ إنَّ رَبّی لَسمیعُ الدُّعاء» (ابراهیم ۱۴ / ۳۹) نشان می‌دهد که

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

هر دو فرزند او، موهبت الهی در سنین یأس از فرزنددار شدن است، یعنی هر دو، حاصل برآورده شدن خواسته ابراهیم‌ند. در آیات ۷۱ هود/ ۱۱؛ ۵۳ حجر/ ۱۵؛ ۳۱ عنکبوت/ ۲۹؛ ۱۰۱ و ۱۱۲ صافات/ ۳۷ و ۳۴ ذاریات/ ۵۱ بشارت فرزند به ابراهیم از سوی خداوند بیان، و در آیه ۷۱ هود/ ۱۱ و ۱۱۲ صافات/ ۳۷ به نام اسحاق در این زمینه تصریح شده است.

اجابت درخواست‌های ابراهیم علیه‌السلام

خواسته‌هایی که خداوند متعال در قرآن از زبان ابراهیم علیه‌السلام باز گفته، بی‌پاسخ نمانده و همگی از سوی پروردگار برآورده شده است. افزون بر این آیاتی نیز به اشاره یا تصریح بیان‌گر برآورده شدن خواسته‌های ابراهیم علیه‌السلام است. (نک: مریم/۱۹، ۴۷؛ صافات، ۳۷، ۱۰۱ و ....) این همه از نقش بی‌بدیل دعا در منظومهٔ تربیت حکایت دارد؛ که نباید از آن در تربیت فرزندان غفلت کرد.

منظومه تربیتی ابراهیم علیه‌السلام

تبیین سیره تربیتی ابراهیم علیه‌السلام منظومه تربیتی ویژه‌ای را در دنیای دانش تربیت طرح می‌نماید که به دلیل ریشه‌های آسمانی‌اش مطمئن‌ترین و نتیجه‌بخش‌ترین منظومه تربیتی است.. در این مکتب تربیتی، افزون بر نیازهای معنوی نیازهای مادی فرزند نیز از چشم مربی پنهان نمی‌ماند. بنابر این در واقع ابراهیم علیه‌السلام یک مکتب تربیتی را در قالب دعا و عبارات به ظاهر کوتاه پی‌ریزی نموده است. بسی شایسته است تا پژوهشگران ژرف‌اندیش با تدبر در سیره تربیتی ابراهیم علیه‌السلام حدود و ثغور این مکتب تربیتی را کشف نموده و به جامعه علمی عرضه نمایند.

نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین روش‌های تربیت، «روش الگویی» است که در آموزه‌های وحی بر استفاده از این روش، تأکید فراوان شده است. تربیت با دعا از مواردی است که

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

قرآن از سبک زندگی حضرت ابراهیم علیه‌السلام روایت می‌کند. توجه ویژهٔ آن گرامی به سرنوشت فرزندانش و افق دید وی در گستره‌ای به پهنای هستی هر انسان اندیشمندی را به تفکر در شیوهٔ تربیت فرزند وا می‌دارد. نیز پالایش فکر و روح فرزند از شرک و بت‌پرستی و سپس درخواست رابطهٔ سالم با پرودگار در قالب رفتارهای عبادی مانند نماز و نیز غافل نماندن از توجه به انواع نیازهای آنها، از دیگر مواردی بود که از زندگی آن گرامی علیه‌السلام گزارش شد. راز بی‌پاسخ نماندن درخواست‌های وی را افزون بر پیامبریش، باید در اجابت دعای پدر در حق فرزند جست. (مجلسی، همان، ج۱۴، ص۱۸۹) درخواست از پرودگار در تربیت فرزندانی موحد، نشان از توجه مربی به مهارت‌های تربیت دارد، و اجابت درخواست‌های ابراهیم علیه‌السلام کارکرد موفقیت‌آمیز این روش را بازگو می‌نماید.

شایسته است پژوهشگران توانا در بازخوانیِ زوایای دقیق این روش و واکاوی کارکرد آن در تربیت، به تحقیق بپردازند تا مربیان، بیش از پیش با این شیوهٔ تربیتی در پرورش نسلی مؤمن و یکتاپرست آشنا شوند.

منابع

قرآن کریم

صحیفه سجادیه

۱. آلوسی، محمود، ***روح المعانی***، به کوشش عبدالباری، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق.

۲. بیضاوی، عبدالله بن عمر (م.۶۸۵ق.)، ***تفسیر بیضاوی (انوار التنزیل)***، به کوشش مرعشلی، بیروت، دار احیاءالتراث العربی، ۱۴۱۸ق.

۳. راغب، حسین بن محمد (م.۴۲۵ق.)، ***مفردات***، به کوشش صفوان داودی، دمشق، دار القلم، ۱۴۱۲ق.

۴. زبیدی، سید محمد مرتضی (م.۱۲۰۵ق.)، ***تاج العروس***، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]

۵. عروسی الحویزی، عبد علی (م.۱۱۱۲ق.)، ***نور الثقلین***، به کوشش رسولی محلاتی، اسماعیلیان، ۱۳۷۳ش.
۶. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (م.۸۱۷ق.)، ***القاموس المحیط***، بیروت، دار احیاءالتراث العربی، ۱۴۱۲ق.
۷. مسعودی، علی بن حسین (م.۳۴۶ق.)، ***اثبات الوصیه***، قم، انصاریان، ۱۴۱۷ق.
۸. بحرانی، سید هاشم (م.۱۱۰۷ق.)، ***البرهان فی تفسیر القرآن***، قم، البعثه، ۱۴۱۵ق.
۹. بخاری، محمد بن اسماعیل، ***صحیح البخاری***، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق.
۱۰. بندورا، آلبرت، ***نظریه یادگیری اجتماعی***، ترجمه: فرهاد ماهر، تهران، انتشارات راهگشا، چ اول، بهار۱۳۷۲.
۱۱. زمخشری، محمود (م.۵۳۸ق.)، ***الکشاف***، قم، بلاغت، ۱۴۱۵ق.
۱۲. فضل الله، سید محمد حسین، ***من وحی القرآن***، بیروت، دار الملاک، ۱۴۱۹ق.
۱۳. شعراوی، محمد متولی، ***قصص الانبیاء***، قاهره، مکتبة التراث الاسلامی، بی‌تا.
۱۴. شوکانی، محمدبن علی (م.۱۲۵۰ق.)، ***فتح القدیر***، بیروت، دار ابن کثیر، ۱۴۱۴ق.
۱۵. صدوق، محمد (م.۳۸۱ق.)، ***من لا یحضره الفقیه***، به کوشش غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۱۶. طباطبایی، محمد حسین، ***المیزان***، بیروت، اعلمی، ۱۳۹۳ق.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن، ***مجمع البیان***، تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
۱۸. طبری، محمد بن جریر، ***جامع البیان***، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۱۲ق.
۱۹. طوسی، محمد، ***التبیان***، کوشش العاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی‌تا.
۲۰. فخر رازی، محمد بن عمر، ***التفسیر الکبیر***، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۵ق.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، ***الکافی***، به کوشش غفاری، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ش.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، ***بحار الانوار***، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۲۳. مدرسی، سید محمدتقی، ***من هدی القرآن***، تهران، دار محبی الحسین۷، ۱۴۱۹ق.
۲۴. ممدوحی کرمانشاهی، حسن، ***نیایش از دیدگاه عقل و نقل***، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۹ش.
۲۵. هرگنهان، بی‌آر و همکاران، ***مقدمه‌ای بر نظریه یادگیری***، ترجمه علی اکبر سیف، تهران: نشر دانا، ۱۳۷۴ش.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-09-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1399.18.69.12.8]